

Μαρξιστικός Ανθρωπισμός και Σοσιαλιστική Δημοκρατία

Ο ανθρωπισμός του Μαρξ είναι αναμφισβήτητα κληρονόμος του ανθρωπισμού (ουμανισμού) της Αναγέννησης. Στο αξιοσημείωτο βιβλίο της για τον Αναγεννησιακό Άνθρωπο, η Agnes Heller αποδεικνύει ότι μια «απ' ευθείας γραμμή» οδηγεί από το στωικισμό και τον επικουρισμό στην Αναγέννηση, διαμέσου του Γκαίτε και του Ντιντερό (και του Τσερντισέφσκι στη Ρωσία), μέχρι τις μεγάλες φιλοσοφικές και πολιτικές μορφές της μαρξιστικής παράδοσης¹. Τα ουσιαστικά στοιχεία αυτής της πνευματικής συνέχειας είναι:

1. Η αντίληψη για την ανθρωπότητα ως πραγματική ολότητα, ως συγκεκριμένη καθολικότητα.

2. Η οδηγητική ιδέα ότι η ανθρωπότητα αυτοδημιουργείται.

Θα εξετάσουμε σύντομα αυτά τα δύο θέματα και τις πολιτικές τους συνέπειες.

Η ανθρωπότητα είναι ο ηθικός ορίζοντας της μαρξικής Weltanschauung, το σημείο στήριξης της αξιολογίας του, η ανώτερη μορφή της ιεραρχίας των αξιών του. Ως παγκόσμια ενότητα των λαών, πέρα από τις εθνοτικές, εθνικές ή πολιτισμικές μερικότητες, η ανθρωπότητα βρίσκεται στο διεθνισμό την αποφασιστική πολιτική της έκφραση. Δεν είναι τυχαίο ότι το: «προλετάριοι όλων των χωρών ενωθείτε», είναι, από το 1848, η έκφραση η οποία συμπυκνώνει, μέσα στη λακωνική συντομία της, την ουσία του μαρξισμού ως κοινωνικής πράξης. Και επίσης δεν είναι τυχαίο το ότι, ήδη από τη Γερμανική Ιδεολογία (1846), ο Μαρξ υπογράφει ότι ο ανώτερος στόχος της μάχης του προλεταριάτου, ο κομμουνισμός, δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί παρά μόνο ως ιστορική-παγκόσμια ύπαρξη². Το ανθρωπιστικό αυτό ιδανικό της παγκόσμιας αδελφοσύνης των εργατών, συνεπαγόταν αναγκαστικά, ως διαλεκτική στιγμή, το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης των εθνών – απ' όπου η ενεργητική αλληλεγγύη του Μαρξ με τους αγώνες της Ιρλανδίας και της Πολωνίας για την εθνική τους απελευθέρωση. Ταυτόχρονα, ο Μαρξ ήταν εξαιρετικά άγρυπνος και κριτικός απέναντι σε κάθε απόπειρα να χρησιμοποιηθεί ο «διεθνισμός» σαν πρόσχημα, ώστε ένα «κράτος-πρότυπο» να απορροφήσει άλλα έθνη ή να τα υποτάξει³.

* Ο Μ. Löwy είναι φιλόσοφος, ερευνητής στο Εθνικό Κέντρο Ερευνών της Γαλλίας. Η Συντακτική Επιτροπή ευχαριστεί τον Μ. Löwy για την παραχώρηση του άρθρου του στην Ουτοπία.

ουμανισμός αυτός περιέχει παρά ταύτα καθολικές επιδιώξεις για την απολύτρωση του ανθρώπου, επιδιώξεων των οποίων ο πραγματικός κληρονόμος είναι ο μαρξιστικός ουμανισμός. Όπως το υπογραμμίζει ο Eust Bloch, το Ελευθερία, Ισότητα, Αδελφοσύνη – η ορθοπαιδεία, όπως επιχειρήθηκε, του όρθιου βαδίσματος, της ανθρώπινης περηφάνιας – παραπέμπει πολύ πιο πέρα από τον αστικό ορίζοντα⁶. Τα ανθρωπιστικά ιδεώδη των μεγάλων αστικών επαναστάσεων στην πραγματικότητα εγκαταλείφθηκαν, εκφυλίστηκαν, απορρίφθηκαν με την ανάπτυξη της αστικής κοινωνίας. Η ολοκλήρωσή τους συνεπάγεται την επαναστατική κατάργηση του καπιταλισμού και κάθε μορφής κοινωνικής και πολιτικής καταπίεσης. Υπογραμμίζοντας το βαθύ δεσμό ανάμεσα στο σοσιαλισμό του Μαρξ και τον ουμανισμό της Αναγέννησης, των Φώτων και του κλασικού γερμανικού ιδεαλισμού, ο Franz Jakubowsky έγραφε: «Ο μαρξιστικός ανθρωπισμός γίνεται με αυτό τον τρόπο ο κληρονόμος των πιο ολοκληρωμένων επιτευγμάτων των αστών στοχαστών. Το εργατικό κίνημα πρέπει να γίνει ο πρακτικός εκτελεστής αυτών των ιδεών που μέχρι τώρα τις υπερασπίστηκε μόνον η θεωρία⁷».

Ο ανθρωπισμός είναι κεντρικό στοιχείο όχι μόνο στα γραπτά της νεότητας του Μαρξ (τα οποία τεχνητά αντιπαρατίθενται από ορισμένους μαρξολόγους στα γραπτά της «ωριμότητας»)⁸, αλλά, επίσης, με τρόπο όχι λιγότερο σημαντικό, στο *Κεφάλαιο*. Στο όνομα ορισμένων ανθρωπιστικών ιδεών, ο Μαρξ θα επικρίνει τον καπιταλισμό ως σύστημα, όπου «η διαδικασία παραγωγής εξουσιάζει τους ανθρώπους και όχι οι άνθρωποι τη διαδικασία της παραγωγής» (μια κριτική που ισχύει επίσης, σε άλλες συνθήκες, για τους μετα-καπιταλιστικούς σχηματισμούς), σύστημα «καταστροφής, χωρίς τύψεις, της ανθρώπινης ζωής», σύστημα του οποίου η αλχημεία της εκμετάλλευσης δεν αποβλέπει παρά στο να μετατρέψει «τον ιδρώτα και το αίμα σε εμπορεύματα»⁹.

Μακριά από το να αντιφάσκει με την επιστήμη του Μαρξ, ο επαναστατικός ανθρωπισμός συνδέεται άρρηκτα μαζί της. Στο *Κεφάλαιο*, ο ανθρωπισμός δεν είναι μόνον μια ηθική διαμαρτυρία εναντίον της *απανθρωπιάς* του καπιταλισμού. Περιέχει επίσης μια ουσιαστική γνωστική διάσταση: επιτρέπει να συντρέψουμε το «πραγματοποιημένο κέλυφος» του φετιχισμού, να σχίσουμε «το μυστικιστικό πέπλο» της πραγματοποίησης, ανακαλύπτοντας την κοινωνική (ανθρώπινη) πραγματικότητα, η οποία κρύβεται από την αδιαφάνεια της αγοράς, αποκαλύπτοντας πως, στη μορφή εμπόρευμα, μια καθορισμένη σχέση ανάμεσα σε *ανθρώπους*, παίρνει τη μορφή σχέσης ανάμεσα σε πράγματα¹⁰.

Η ιδέα ότι ο άνθρωπος *αυτοδημιουργείται*, είναι μια από τις μεγάλες πνευματικές καινοτομίες του ουμανισμού της Αναγέννησης (κυρίως του Pic della Mirandola), του οποίου κληρονόμος είναι ο μαρξισμός, περνώντας από το έργο του Grambattista Vico. Γύρω από αυτό το θέμα αρθρώνεται, στον Μαρξ, η σύγκλιση ανάμεσα στον ανθρωπισμό και τον ιστορικισμό. Απέναντι στις αντιλήψεις της αστικής πολιτικής οικονομίας, η οποία διακηρύσσει το «φυσικό» χαρακτήρα του καπιταλισμού, ο Μαρξ έγραφε στο *Κεφάλαιο*: «Όπως είπε ο Βίκο, η

ανθρώπινη ιστορία διακρίνεται από τη φυσική ιστορία ως προς τούτο: ότι δημιουργήσαμε τη μια, αλλά όχι την άλλη»¹¹. Με άλλα λόγια: *οι άνθρωποι δημιουργούν τη δική τους ιστορία*, έστω και αν δεν την δημιουργούν αυθαίρετα, αλλά σε συνθήκες που δίδονται και που κληρονομούνται από το παρελθόν¹².

Εντούτοις η ανθρώπινη ιστορία δεν ήταν μέχρι τώρα παρά μια προϊστορία: υποταγμένη στις κυρίαρχες και προνομιούχες τάξεις, ή στους πραγματοποιημένους νόμους της οικονομίας, η πλειοψηφία της ανθρωπότητας μάλλον υπέστη παρά που δημιούργησε τα ιστορικά γεγονότα – με τη μερική εξαίρεση των επαναστατικών περιόδων. Με τη σοσιαλιστική επανάσταση, οι άνθρωποι αρχίζουν να δημιουργούν την ιστορία τους με την πιο βαρυσήμαντη και την πιο ολοκληρωμένη έννοια αυτής της λέξης, πριν απ' όλα, επειδή, όπως υπογραμμίζεται στο *Μανιφέστο*, «όλα τα κινήματα μέχρι σήμερα, ολοκληρώθηκαν από μειοψηφίες ή προς το συμφέρον μειοψηφιών. Το προλεταριακό κίνημα είναι το αυτόνομο κίνημα της τεράστιας πλειοψηφίας προς το συμφέρον της τεράστιας πλειοψηφίας»¹³. Τι σημαίνει για τον Μαρξ «αυτόνομο κίνημα» (*selbständige Bewegung*); Ενώ για το μεταφυσικό υλισμό του Διαφωτισμού (του οποίου κληρονόμοι είναι οι πρώτοι μοντέρνοι κομμουνιστές: Μπαμπέφ, Μπουοναρότι και Μπλανκί) οι άνθρωποι είναι το προϊόν των περιστάσεων και η κοινωνία δεν μπορεί να μετασχηματισθεί παρά από μια δύναμη εξωτερική ως προς τον κοινωνικό μηχανισμό, από μια εξουσία πάνω από την κοινωνία – φωτισμένη δεσποτεία, αδιάφθορο νομοθέτη, επαναστατική ελίτ – ο Μαρξ διατυπώνει, ήδη από τις *Θέσεις για τον Φόιερμπαχ*, μια νέα αντίληψη, διαλεκτική-επαναστατική, για την κοινωνική αλλαγή: «Η σύμπτωση της αλλαγής των συνθηκών και της ανθρώπινης δραστηριότητας, ή αυτομετασχηματισμού (*Selbstveränderung*) δεν μπορεί να κατανοηθεί λογικά παρά ως επαναστατική πράξη»¹⁴. Η κατηγορία της επαναστατικής πράξης είναι το θεωρητικό θεμέλιο της μαρξιστικής αντίληψης για την αυτοχειραφέτηση του προλεταριάτου με την επανάσταση. Η σύμπτωση ανάμεσα στην αλλαγή των περιστάσεων και των ανθρώπων σημαίνει ότι στην πορεία της επαναστατικής πάλης του εναντίον της υπάρχουσας κατάστασης πραγμάτων, το προλεταριάτο μεταμορφώνεται, ανηψώνει τη συνείδηση και την αλληλεγγύη του και γίνεται ικανό να οικοδομήσει μια νέα κοινωνία. Αυτή η ιδέα-δύναμη της αυτο-απελευθέρωσης της εργατικής τάξης με την επανάσταση, της αυτο-εκπαίδευσης του προλεταριάτου με την ίδια την εμπειρία του είναι αυτό που αντιπαραθέτει με τον πιο ριζικό τρόπο, τη σκέψη του Μαρξ με όλους τους μύθους του Υπέρτατου Σωτήρα (Καίσαρα ή Τρίβυν), με όλες τις ιδεολογίες της απελευθέρωσης «από τα πάνω». Για τον Μαρξ η μόνη πραγματική χειραφέτηση είναι η *αυτο-χειραφέτηση*, το ίδιο το κίνημα των καταπιεσμένων οι οποίοι, για πρώτη φορά παίρνουν στα χέρια τους την ίδια την ιστορία της. Έτσι σκιαγραφείται ήδη, μέσα στην ίδια την επαναστατική διαδικασία, το πρόβλημα της *δημοκρατίας*, ως ενδογενές χαρακτηριστικό της προλεταριακής επανάστασης.

Όσο για τη σοσιαλιστική επανάσταση, η οποία είναι η ολοκλήρωση ανθρώ-

πινων αξιών απαρτημένων και υποβαθμισμένων κατά την «προϊστορία» της ανθρωπότητας, αυτή νοείται από τον Μαρξ ως *συνεταιρισμός ελεύθερων ανθρώπων* (Verein freien Menschen) οι οποίοι εργάζονται με κοινοτικά μέσα παραγωγής (gemeinschaftlichen), στα πλαίσια μιας συνειδητής (selbstbewusst) οργάνωσης της κοινωνικής εργασίας¹⁵. Ο όρος «σοσιαλισμός», απέκτησε στην εποχή μας τις πιο διάφορες και αντιφατικές σημασίες. Γι' αυτό δεν είναι άχρηστο να υπομνήσουμε ότι ο *άνθρωπος* και η *ελευθερία* του βρίσκονται στο κέντρο του ορισμού του σοσιαλισμού από τον Μαρξ. Πρόκειται για ένα κοινωνικό σύστημα, το οποίο καταργεί το φετιχισμό του εμπορεύματος και την αλλοτρίωση, στο οποίο οι σχέσεις των ανθρώπων και των προϊόντων της εργασίας τους είναι διαφανείς και όπου η παραγωγή σχεδιάζεται ορθολογικά από την Gemeinschaft των παραγωγών.

Με άλλα λόγια: η αυτοδιαχείριση των κοινοτήτων των παραγωγών, ο *δημοκρατικός τους έλεγχος*, πάνω στο σύνολο της οικονομικής και της κοινωνικής ζωής, συνιστούν την υλική βάση του σοσιαλισμού, όπως τον αντιλαμβανόταν ο Μαρξ, και τον όρο για την κατάργηση των ανισοτήτων, της καταπίεσης και των αλλοτριώσεων, καθώς και για τη συγκρότηση νέων κοινωνικών σχέσεων μεταξύ των ατόμων, μεταξύ των ανδρών και των γυναικών και ανάμεσα στην ανθρωπότητα και τη φύση.

Η δημοκρατία για τον Μαρξ δεν είναι μόνο πρόβλημα πολιτικής «μορφής» ή θεσμικής υπερδομής. Είναι το *ίδιο το περιεχόμενο* του σοσιαλισμού, ως κοινωνικού σχηματισμού όπου οι εργαζόμενοι, οι οργανωμένοι παραγωγοί, καθορίζουν δημοκρατικά τους στόχους της παραγωγής, την κατανομή των διαθέσιμων μέσων και τη διανομή των προϊόντων.

Η σοσιαλιστική αυτή δημοκρατία συνεπάγεται – βλέπε τα κείμενα του Μαρξ για την Κομμούνα των Παρισίων – την καταστροφή του αστικού κράτους, του γραφειοκρατικού και καταπιεστικού μηχανισμού του, των αυταρχικών και καταπιεστικών θεσμών του, και την αντικατάστασή του από μια εξουσία νέου τύπου, άμεση έκφραση του εργαζόμενου πληθυσμού και αντιπροσωπευτική των διαφόρων πολιτικών ρευμάτων στο εσωτερικό της (στην εποχή της Κομμούνας: Γιακωβίνοι, Μπλανκιστές, Προντονικοί, διάφοροι σοσιαλιστές).

Παραδόξως, τα ρεύματα του σύγχρονου εργατικού κινήματος που αναφέρονται στον Μαρξ και στο σοσιαλισμό, κυριαρχούνται από δύο αντιλήψεις που έχουν πολύ λίγα κοινά με τις ιδέες του Μαρξ: από τη μια μεριά οι οπαδοί ενός «σοσιαλισμού της αγοράς» οι οποίοι αρνούνται να αμφισβητήσουν τους νόμους της αγοράς ως έσχατο ρυθμιστή της οικονομικής ζωής και από την άλλη οι δογματικοί του «γραφειοκρατικού σοσιαλισμού» οι οποίοι προτείνουν να εμπιστευθούμε τη σχεδιοποίηση σε ένα γραφειοκρατικό συγκεντρωτικό επιτελείο, το οποίο μονοπωλεί τις αποφάσεις και τις επιβάλλει στον πληθυσμό.

Οι οπαδοί του φετιχισμού του εμπορεύματος και οι οπαδοί του φετιχισμού του κράτους, έχουν κοινό την αντίθεσή τους, σ' εκείνο που αποτελεί στον Μαρξ το αποφασιστικό θεμέλιο της νέας κοινωνίας: τη δημοκρατική διαχείριση της πα-

ραγωγής και των υπηρεσιών, από το σύνολο των εργαζομένων, τη σοσιαλιστική αυτοδιαχείριση.

Αν ο μαρξισμός αποτελεί – όπως πιστεύουμε – το *διανοητικό ορίζοντα της εποχής μας* (Σαρτρ), όλες οι απόπειρες για να «ξεπεραστεί» δεν οδηγούν παρά στην παλινδρόμηση προς κατώτερα πνευματικά επίπεδα, όχι πέρα, αλλά πριν από τον Μαρξ. Πάνω στο έδαφος της «κρίσης του μαρξισμού» ανθεί ο αστικός νεο-φιλελευθερισμός, ο θετικισμός, η χυδαία υλιστική ή ιδεαλιστική μεταφυσική, ο κοινωνικός βιολογισμός, ο αντιδραστικός σκοταδισμός. Μόνον η επικαιροποίηση του μαρξισμού μπορεί να διανοίξει μια νέα ουμανιστική προοπτική με μια νέα δύναμη χειραφέτησης.

Η επικαιροποίηση αυτή πρέπει να αρχίσει, κατά τη γνώμη μου, από το αφηγηματικό σημείο του ίδιου του Μαρξ, το 1843, όταν σε μια επιστολή στον Ruge, όριζε την προσπάθειά του σαν την *ανελέητη κριτική ολόκληρης της πραγματικότητας*. Πρόκειται για τη χρησιμοποίηση της μαρξιστικής μεθόδου – την οποία ο Μαρξ όριζε στον Πρόλογο του *Κεφαλαίου*, ως μια «*διαλεκτική ορθολογική κριτική και επαναστατική*», το ριζοσπαστικό ανθρωπιστικό ιστορικισμό του, *τη φιλοσοφία του της πράξης*, για να κατανοήσουμε, να ερμηνεύσουμε και να μετασχηματίσουμε τον κόσμο όπου ζούμε, για να ερμηνεύσουμε τα νέα φαινόμενα που δεν υπήρχαν στην εποχή του, για να διορθώσουμε και να ξεπεράσουμε διαλεκτικά τα άφθονα λάθη του, τα κενά και τους περιορισμούς του και ειδικότερα για να κρίνουμε, με προοπτική την επαναστατική τους κατάργηση, τόσο τα καθεστώτα και τις κοινωνίες που βρίσκονται υπό την κυριαρχία του κεφαλαίου, όσο και τα μετεπαναστατικά γραφειοκρατικά κράτη, που συνδέουν τον εαυτό τους, με τρόπο μυστικοποιητικό, με τη σκέψη του.

Η ανανέωση αυτή συνεπάγεται αναγκαστικά τον εμπλουτισμό του μαρξισμού με τη συνεισφορά των νέων κοινωνικών κινήματων, κυρίως του φεμινισμού (αλλά και της οικολογίας, της ειρήνης κ.λπ.). Η ενσωμάτωση της φεμινιστικής οπτικής ως ουσιώδους και πάγιας διάστασης των αναλύσεων και του προγράμματος του μαρξισμού – και όχι ως ξεχωριστού, εξωτερικού κεφαλαίου που πρέπει να προσθέσουμε «απ' έξω» – είναι ένας αποφασιστικός όρος για να κερδίσει ο μαρξισμός ένα καθολικό και ριζικά απελευθερωτικό χαρακτήρα, του οποίου το τέλος (σκοπός) είναι η κατάργηση όχι μιας, αλλά όλων των μορφών κοινωνικής καταπίεσης.

Η επικαιροποίηση του μαρξισμού απαιτεί τον εμπλουτισμό του με τις πιο προχωρημένες μορφές της θεωρητικής μη-μαρξιστικής σκέψης, από τον Μαξ Βέμπερ μέχρι τον Φρόυντ, από τον Μανχάιμ ως τον Πιαγέ, καθώς και την ενσωμάτωση των περιορισμένων, αλλά χρήσιμων αποτελεσμάτων των διαφόρων κλάδων της πανεπιστημιακής κοινωνικής επιστήμης. Πρέπει να εμπνευσθούμε εδώ από το παράδειγμα του ίδιου του Μαρξ, ο οποίος χρησιμοποίησε ευρέως τις εργασίες της φιλοσοφίας και της επιστήμης της εποχής του – όχι μόνον του Χέγκελ, του Φόιερμπαχ και του Ρικάρτο, αλλά και των Quesnay, Ferguson, Sismondi, J.

Stenart, Hodgskin, Maurer, Morgan, Lorenz von Stein, Flora Tristan, S. Simon, Fourier, κ.λπ. – χωρίς αυτό να μειώνει στο ελάχιστο τη θεωρητική ενότητα και συνεκτικότητα του έργου του. Η αξίωση να επιφυλαχθεί στο μαρξισμό το μονοπώλιο της επιστήμης, απορρίπτοντας τους άλλους κλάδους της σκέψης και της έρευνας στο καθαρήριο της καθαρής ιδεολογίας – με τη χαρισματική αν όχι θαυματουργή χάρη μιας «Επιστημολογικής τομής» – δεν έχει τίποτα κοινό με την αντίληψη που είχε ο Μαρξ για τη συγκρουσιακή άρθρωση της θεωρίας του με την επιστημονική παραγωγή της εποχής του.

Αυτό δε σημαίνει να πείσουμε στην εκλεκτική τάση που είναι τόσο συχνή στον πανεπιστημιακό μαρξισμό: ανάμεσα στη μαρξιστική μέθοδο και το θετικισμό, το λειτουργισμό, το δομισμό, την κοινωνιοβιολογία, την αναλυτική φιλοσοφία, το χυδαίο υλισμό, το νεο-καντιανισμό, κ.λπ., δεν είναι δυνατή καμιά «σύνθεση». Αυτό για το οποίο πρόκειται, είναι να ενσωματωθούν οι διάφορες αυθεντικές συνεισφορές στο συνεκτικό και ενοποιητικό θεωρητικό πλαίσιο που συγκροτήθηκε από τη διαλεκτική επαναστατική μέθοδο του Μαρξ, να κρίνουμε, να απορροφήσουμε και να ξεπεράσουμε τις επιμέρους αλήθειες τους, να θραύσουμε τους δομικούς περιορισμούς τους με αφετηρία μια ριζοσπαστική ιστορική-στική προοπτική, και από την άποψη της επαναστατικής τάξης. Προφανώς δεν υπάρχει καμιά αποκλειστική συνταγή ή μοντέλο γι' αυτή τη διαδικασία. Ωστόσο στην ιστορία του μαρξισμού του 20ού αιώνα βρίσκουμε πολλά σημαντικά παραδείγματα. Ενώ ο φαινομενικά ορθόδοξος ιστορικός υλισμός του Κάουτσκι είναι στην πραγματικότητα ένας εκλεκτικός συνδυασμός μαρξιστικών, εξελικτικών, δαρβινικών και θετικιστικών αντιλήψεων, η *Ιστορία και Ταξική Συνείδηση* του Λούκατς επέτυχε να εμπλουτίσει τη μαρξιστική ανάκρουση της πραγματοποίησης με τη συνεισφορά της κλασικής γερμανικής κοινωνιολογίας (Tönnies, Simmel, Μαξ Βέμπερ). Ο Βίλχελμ Ράιχ και ο Μαρκούζε αντιπροσωπεύουν δυο διαφορετικούς τρόπους, αλλά όχι αναγκαστικά αντιφατικούς, για δημιουργική συνάρθρωση του μαρξιστικού λόγου με ορισμένα ουσιαστικά θέματα της ψυχανάλυσης (αντίθετα με αναρίθμητες αποτυχημένες εκλεκτικές απόπειρες).

Τελικά, η δημιουργική ανάπτυξη του μαρξισμού και η υπέρβαση της σημερινής «κρίσης» του, απαιτούν, παράλληλα με τη ριζοσπαστικοποίηση της διαλεκτικής αρνητικότητάς του, την αποκατάσταση της ουτοπικής του διάστασης. Η ασυμβίβαστη και σε βάθος κριτική των σημερινών μορφών του όψιμου καπιταλισμού και των μετα-καπιταλιστικών γραφειοκρατικών κοινωνιών είναι αναγκαία αλλά ανεπαρκής. Η αξιοπιστία του σχεδίου για τον επαναστατικό μετασχηματισμό του σημερινού κόσμου, συνεπάγεται την ύπαρξη μοντέλων μιας εναλλακτικής κοινωνίας, οράματα ενός μέλλοντος ριζικά διαφορετικού, ορίζοντες μιας ανθρωπότητας πραγματικά χειραφετημένης. Ο επιστημονικός σοσιαλισμός οφείλει να ξαναγίνει (επίσης) ουτοπικός, εμπνεόμενος από την αρχή της ελπίδας (Bloch) η οποία είναι παρούσα στους χιλιετείς αγώνες, στα όνειρα και στις επιδιώξεις των υπό εκμετάλλευση και των καταπιεσμένων, των «ηττημένων της ι-

στορίας» από τον Ζαν Χους και τον Τόμας Μίνστερ, μέχρι τα Σοβιέτ του 1917-19 στην Ευρώπη και τις κολεκτιβοποιήσεις της Βαρκελώνης το 1936-37. Στον τομέα αυτό είναι ακόμα πιο απαραίτητο να ανοίξουμε πλατιά τις πόρτες της μαρξιστικής σκέψης στις διάφορες ενοράσεις του μέλλοντος, από τις κοινωνικές ουτοπίες του παρελθόντος μέχρι τις ρομαντικές κριτικές του βιομηχανικού πολιτισμού και από τις κοινοτικές κατοικίες του Φουριέ μέχρι τα απελευθερωτικά ιδεώδη του αναρχισμού. Ο Μαρξ επέβαλε στον εαυτό του σοβαρούς περιορισμούς σε σχέση με το ουτοπικό, έχοντας πεισθεί ότι έπρεπε να αφίσουμε στις μελλοντικές γενεές τη φροντίδα των προβλημάτων της πραγματοποίησης του σοσιαλισμού. Αλλά η γενιά μας δεν μπορεί πια να κρατήσει την ίδια θεωρητική στάση. Απέναντι στις μετα-καπιταλιστικές γραφειοκρατικές κοινωνίες οι οποίες ισχυρίζονταν ότι συγκεκριμενοποιούσαν «το σοσιαλισμό» ή ακόμα «τον κομμουνισμό» έχουμε επιτακτικά ανάγκη εναλλακτικών μοντέλων για ένα πραγματικό *συνεταιρισμό ελεύθερων ανθρώπων* (Μαρξ). Έχουμε ανάγκη από μια μαρξιστική ουτοπία – η έννοια είναι αιρετική, αλλά χωρίς αίρεση πώς θα μπορούσε να αναπτυχθεί ο μαρξισμός; – η οποία θα παρουσιάζει με τον πιο συγκεκριμένο τρόπο ένα φανταστικό απελευθερωμένο χώρο που δεν υπάρχει ακόμα (ου-τόπος), στο οποίο θα έχουν καταργηθεί η εκμετάλλευση του εργαζομένου και η καταπίεση της γυναίκας, η αλλοτρίωση και η πραγματοποίηση, το κράτος και το κεφάλαιο. Χωρίς να εγκαταλείψουμε ούτε στιγμή τη ρεαλιστική μέριμνα για την επαναστατική τακτική και στρατηγική και για τα πολύ υλικά προβλήματα της μετάβασης στο σοσιαλισμό, θα πρέπει ταυτόχρονα να αφήσουμε ελεύθερη τη δημιουργική φαντασία μας στο εναργές όνειρο, στη δραστήρια ελπίδα και στο κόκκινο οραματικό πνεύμα. *Ο σοσιαλισμός δεν υπάρχει ως παρούσα πραγματικότητα: πρέπει να τον επανεύρουμε ως στόχο στη μάχη για το μέλλον*, αναπτύσσοντας, χωρίς περιορισμούς και ταμπού, την πιο ευρεία συζήτηση για τις συνθήκες που θα έκαναν δυνατή μια σοσιαλιστική δημοκρατία θεμελιωμένη στην αυτοδιαχείριση, για μια σχεδιοποίηση πραγματικά δημοκρατική – στην οποία οι αξίες χρήσης θα δεσπόσουν εκ νέου πάνω στην ανταλλακτική αξία – για μη αλλοτριωμένες μορφές των σχέσεων ανάμεσα στα φύλα, για την αποκατάσταση της αρμονίας ανάμεσα στον άνθρωπο και τη φύση και την οικολογική ισορροπία του πλανήτη. Δεν πρόκειται για την παραγωγή αφηρημένων και αυθαίρετων θεωρητικολογιών, αλλά για τη σύλληψη μιας ανθρώπινης *Gemeinschaft*, ποιοτικά διαφορετικής από την υπάρχουσα κατάσταση πραγμάτων, *με αφετηρία τις αντικειμενικές δυνατότητες που δημιουργήθηκαν από τις ίδιες τις αντιθέσεις του βιομηχανικού πολιτισμού*, από την ταυτόχρονη κρίση του σύγχρονου καπιταλισμού και του λεγόμενου «υπαρκτού σοσιαλισμού».

Ανεξάρτητα από την πολεμική με τον ουτοπικό σοσιαλισμό της εποχής του, το έργο του Μαρξ περιέχει – έστω και με αποσπασματικό τρόπο – αυτή την *ουτοπικο-επαναστατική* διάσταση, την οποίαν πάντοτε κατήγγειλαν, στο όνομα του «ρεαλισμού» η ακαδημαϊκή και η ρεφορμιστική σκέψη. Ένα από τα χαρακτηρι-

στικά της σοσιαλδημοκρατικής και στη συνέχεια της σταλινικής πτώχευσης και ισοπέδωσης του μαρξισμού κατά τον 20ό αιώνα, ήταν ακριβώς η απόκρυψη και η εκκένωση αυτής της διάστασης, προς όφελος μιας μικρόψυχης και στενής αντίληψης της κοινωνικής αλλαγής. Σήμερα – για να παραφράσουμε μια παλαιά διατύπωση του Λένιν – θα μπορούσαμε να πούμε ότι *χωρίς επαναστατική οντοπία δεν θα υπάρξει επαναστατική πρακτική*.

1. Agues Heller, *Renaissance Man*, London, Routledge and Kegan Paul, 1978, p. 118.

2. Marx, *Die Deutsche Ideologie*, Dietz Verlag, Berlin, p. 33.

3. Για παράδειγμα, σε ένα γράμμα στον Ένγκελς στις 20 Ιουνίου 1866, αναφέρεται σε μια συγκέντρωση του Συμβουλίου της 1ης Διεθνούς, και επικρίνει τους γάλλους αντιπρόσωπους (μεταξύ τους και τον Λαφάργκ) οι οποίοι, υπό την επίδραση του Προυιντόν «υποστήριζαν ότι όλες οι εθνότητες και τα έθνη ήταν ξεπερασμένες προκαταλήψεις». Και προσθέτει: «Ελεσήμενα ότι ο Λαφάργκ, χωρίς να το συνειδητοποιεί, εννοούσε, προφανώς με την έννοια, άρνηση των εθνотήτων, την απορρόφησή της από το γαλλικό έθνος-πρότυπο». (Παρατίθεται στο: G. Haupt, M. Löwy, C. Weill, *Lew merxistes et la question nationale (1848, 1914, p. 4) σ. 94-95*).

4. Marx, “Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie, Einleitung”, 1844, *Werke* 1, Dietz Verlag, Berlin, 1961, p. 388.

5. G. Lukacs, “Die Rolle der Moral in der Kommunistischen Produktion” 1919, *Werke* 2, Luchterhand, 1967, p. 91.

6. Ernst Bloch, *Droit Naturel et Vignité Humaine*, Payot, Paris, 1978, p. 179.

7. F. Jakubowski, *Les superstructures idéologiques dans la conception matérialiste de l'histoire* (1935), EDI, Paris, 1972, p. 60. Né en Pologne en 1912, Jakubowski a été un disciple de Lukacs et de Trotsky.

8. L. Goldmann, “La reification”, 1959, *Recherches Dialectiques*, Gallimard, Paris 1959, p. 96.

9. Marx, *Le Capital*, Livre I, Garnier, Paris, 1969, p. 339, 342.

10. Marx, *Das kapital* I, *Werke*, Dietz Verlag, Berlin, vol. 23, p. 86, 91, 793.

11. Marx, *Das Kapital* I, p. 393.

12. Marx, *Le Dix-huit Brumaire de Louis Bonaparte*, Ed. Sociales, Paris 1948, p. 173.

13. Marx, Engels, *Manifeste du Parti Communiste*, Costes, Paris, 1953 p. 78.

14. Marx, *Werke* 3, Dietz Verlag, Berlin, 1961, p. 6.

15. Marx, *Das Kapital* I, p. 92.

FRIDA KAHLO: «Οι δύο Φρίντες», 1939.